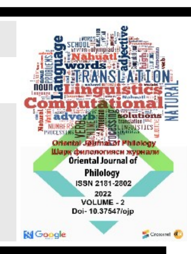
DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-05-03-82 Pages: 708-715

Oriental Journal of Philology

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:
http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about

LEXICAL FEATURES OF ARABIC LANGUAGE IN MEDICAL TERMINOLOGY

Aziza Kodirova
Lecturer
High school of Arabic language
Tashkent State University of Oriental Studies
E-mail: aziza.kodirova@mail.ru
Uzbekistan, Tashkent

ABOUT ARTICLE

Key words: Lexicon, polysemy, homonymy, cultural differences, medical translation, globalization, professional communication.

Received: 06.03.25
Accepted: 08.03.25
Published: 10.03.25

Abstract: The medical language, with a rich history, has developed further with the globalization of medicine and scientific collaboration. This article analyzes the main issues related to the translation of medical terminology in the Arabic language. Medical terms, their meanings, and the lack of clarity in their translation, as well as cultural and linguistic differences, homonymy, and polysemy, are challenges that translators must address. These problems demand a deeper exploration of medical terms and translation issues. The article also discusses Arabic medical words and terms, their historical development, and their impact on modern medical translation.

АРАБ ТИЛИГА ОИД ТИББИЙ ТЕРМИНЛАРНИНГ ЛЕКСИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Азиза Қодирова
Ўқитувчи
Арабшунослик олий мактаби
Тошкент давлат шарқшунослик университети
E-mail: aziza.kadirova@mail.ru
Ўзбекистон, Тошкент

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Лексика, полисемия, омонимия, маданий фарқлар, тиббий

Аннотация: Тиббий тил, узоқ тарихга эга бўлиб, тиббиёт ва илмий

таржима, глобаллашув, профессионал алоқа.

ҳамкорликнинг глобаллашуви билан янада ривожланишда. Бу мақола араб тилидаги тиббий терминологиянинг таржимаси билан боғлиқ асосий муаммоларни таҳлил қилади. Тиббий терминлар, ўз мазмунлари ва таржима қилишдаги аниқликнинг етишмаслиги, маданий ва тилдаги фарқлар, омонимия ва полисемия каби ҳолатлар барча таржимонларнинг эътиборини талаб қилади. Ушбу муаммолар тиббий терминлар ва уларнинг таржима муаммоларини чуқур ўрганишни тақозо қилади. Мақолада, шунингдек, араб тилидаги тиббий сўзлар ва терминлар, уларнинг тарихий ривожланишининг хулосалари ва замонавий тиббий таржимага таъсири ҳақида ҳам фикр билдирилади.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АРАБСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Азиза Кодирова
Преподаватель
Высшая школа арабистики
Ташкентский государственный университет востоковедения
E-mail: aziza.kadirova@mail.ru
Узбекистан, Ташкент

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Лексика, полисемия, омонимия, культурные различия, медицинский перевод, глобализация, профессиональная коммуникация.

Аннотация: Медицинский язык является уникальным лингвистическим феноменом, который используется специалистами в области медицины уже более 2500 лет. Основное влияние на его формирование оказали латинский и греческий языки. Однако быстрый технический прогресс, глобализация и процессы интеграции привели к появлению новых терминов, обозначающих различные объекты, процессы и явления. Исследование развития системы терминов медицинского языка особенно актуально в связи с расширением научного сотрудничества в области медицины, что требует точного перевода различных медицинских текстов — от научных статей до рекомендаций по лечению. Качество перевода влияет не только на развитие медицины, но и на своевременное и правильное оказание медицинской помощи, что подчеркивает важность изучения лексических особенностей медицинских текстов. В статье рассматриваются основные проблемы перевода медицинской терминологии на примере арабского языка, включая лексические, культурные и

исторические аспекты, а также влияние омонимии и полисемии на точность перевода.

Кириш. Тиббий тил — бу ўзига хос лингвистик феномен бўлиб, у тиббиёт ходимлари томонидан 2500 йилдан ортиқ вақт давомида профессионал алоқа воситаси сифатида ишлатилади. У асосан лотин ва грек тилларининг таъсирида шаклланган, аммо технологиянинг тезкор тараққиёти, глобализация ва интеграция жараёнлари янги объектлар, жараёнлар ва ҳодисаларни белгиловчи янги терминларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Тиббиёт тилининг терминлар тизимининг ривожланишини ўрганиш долзарбдир, чунки тиббиёт ва илмий ҳамкорликнинг кенгайиши турли хил тиббий матнларнинг аниқ таржимасини талаб этади, улар орасида илмий мақолалардан тортиб, даволаш бўйича тавсияларга қадар бўлгани бор . Таржима сифати нафақат тиббиёт ривожи, балки тиббий ёрдамни тўғри ва ўз вақтида кўрсатишга ҳам таъсир кўрсатиши мумкин, бу эса тиббий матнларнинг лексик хусусиятларини ўрганишни муҳим қилади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Ислом тиббиёти мавзуси маҳаллий арабшуносларнинг ишларида кам ёритилади. Бу йўналишнинг илмий арабшуносликда етарлича ривожланмаганлиги ҳақида 1937 йилда Иккинчи арабшунослар ассоциациясининг сессиясида академик И.Ю. Крачковский гапирган эди: «Араб тиббиёти, математика, умумий аниқ ва табиий фанлар тарихи бўйича охирги 10 йилларда кузатилаётган янгиланишлар бизда ҳалигача жиддий таъсир кўрсатмаган, агар Джундешапурдаги тиббий мактаб ва Б. Меншуткиннинг кимё тарихи бўйича умумий курсининг бир бобидан бошқасини ҳисобга олмасак». «Иккинчи сессиянинг арабшунослар ассоциациясининг иши» нашр қилинганидан бери ўтган ўнлаб йиллар давомида бу соҳада айрим муҳим ишлар пайдо бўлди. Шунга қарамасдан, араб тилидаги тиббий ёзма ёдгорликларнинг аксарияти етарлича ўрганилмаган ёки умуман тадқиқотчиларнинг эътиборига тушмаган.

Натижалар. Араб тилининг тиббий терминологияси турли хил муаммоларни келтириб чиқаради. Бу муаммолар, асосан, тилнинг ўзига хослиги, тарихий ривожланиши ва маданий ўзаро таъсирлардан келиб чиқади. Араб тили ўзининг тиббий соҳага оид терминларнинг таржимасида калафлаш, аниқлик ва тушунарлилик каби муҳим муаммолар пайдо бўлади. Тиббий терминлар араб тилидаги муҳим сўзларнинг бир қисми сифатида, уларнинг аниқ ва тўғри таржима қилиниши тиббий хавфсизлик ва хизмат сифатига катта таъсир кўрсатади.

Тиббий матнларнинг таржимаси сифатини ошириш учун таржимон ҳар икки тилнинг нормаларини ҳисобга олиши муҳим, чунки бу ўз вақтида, тўғри ва тушунарли эквивалентларни танлаш имконини беради. Шунингдек, таржимон илмий усулнинг

прагматик нормаларини бузмаслиги керак . Мутахассислар лексема комбинациялари ва лексик-семантик зиедаларни бузишдан сақланишлари лозим, бу кўпинча илмий-стилистик клишеўларнинг ҳарфма-ҳараф таржимаси билан боғлиқ. Текстларнинг сифатини яхшилашда муҳим омиллардан бири — грек-лотин манбаларига эга термин яратиш элементлари билан танишиш, шунингдек, чет тили аббревиатуралари ва қисқартмаларига транслитерация, транскрипция, тавсифий таржима ва таржиманинг тилдаги эквивалентларидан фойдаланиш йўллари.

1. Лексик муаммолар: Араб тилининг лексик хусусиятлари, яъни сўзларнинг бир-бирига ўхшаш ёки бир-биридан фарқли бўлган маънолари, таржима муаммоларини келтириб чиқаради. Масалан, араб тилидаги "сар" сўзи, инглиз тилига таржима қилинганда бир нечта турли маъноларга эга бўлиши мумкин — "сари", "жароҳат", "кома" ва ҳоказо. Бу таржимадаги аниқликнинг йўқлиги муаммо туғдириши мумкин.

2. Маданият ва анъаналарнинг таъсири: Араб тилидаги тиббий терминлар кўпинча шарқ маданияти ва анъаналарига хос бўлган тушунчаларни ўз ичига олади. Шу билан бирга, уларни бошқа тиллардаги тиббий терминларга аниқ таржима қилишда муаммолар юзага келиши мумкин. Масалан, араб жамиятидаги ёш ва хотин-қизларнинг соғлиғига оид махсус тушунчалар ва терминлар, Европа ёки Америка тиббиётида камдан-кам учрайди ва уларга тўғри таржима топиш қийин бўлади.

3. Маъноларнинг аниқлиги ва таржимадаги номутаносибликлар: Араб тилида кўплаб тиббий терминлар ўзгарувчан ва кенг маъноларга эга бўлган сўзлардан ташкил топган. Бу ҳолат, шифокорлар ва тадқиқотчилар учун турли хил таржима усулларини қўллашни талаб қилади. Агар жадал ва аниқ таржима талаб этилса, араб тилидаги баъзи ибораларнинг бир нечта маънолари шифокор учун тушунарсиз бўлиши мумкин. Шунинг учун тиббий таржимадаги аниқлик ва моҳирлик муҳим аҳамиятга эга.

4. Техник ва илмий муаммолар: Тиббий терминологиянинг турли хил ва тез ривожланаётган соҳа ва ихтисосларга боғлиқлиги уларни таржима қилишда яна бир қийинчилик туғдиради. Янги илмий ишланмалар ёки мураккаб тиббий дастурлар араб тилидаги анъанавий сўзларга кўпинча тўғри таржима қилинмайди. Бунинг ортидан таржима муаммолари туғилади.

5. Омонимия ва полисемия: Араб тилида омонимия ва полисемия каби ҳолатлар кўп учрайди, яъни бир хил сўз турли маъноларда ишлатилиши мумкин. Масалан, "қалб" сўзи "қалб" (юрак) ва "қалб" (мантиқий тушунча, ақл) маъноларини ифодалайди. Бу тиббий контекстда сўзларнинг аниқ таърифлари ва таржима аниқлигини таъминлашни мураккаблаштиради.

6. Қонуний ва этика муаммолари: Тиббий терминлар, шунингдек, қонуний ва этик жиҳатдан ҳам таржима муаммоларини келтириб чиқаради. Айрим араб тилидаги сўзлар, тиббий хизматлар ва ижтимоий анъаналар билан боғлиқ бўлиб, уларни бошқа тилларга таржима қилишда ёки уларни илмий манбаларда қўллашда қонунчилик ва этик меъёрлар учун турли хил муаммолар юзага келиши мумкин.

Пайдо булишига кура терминлар, улар эски ва янги(неологизм) терминларга бўлинади. Юқорида келтирилган матнда бизга, аввало, эски тиббий терминлар қизиқ, чунки улар беморликка ва унинг пайдо бўлиш сабабларига оид белгиланган қарашларни акс эттиради. Бундай терминлар қаторига куйидагиларни киритиш мумкин, уларнинг маънолари трактат ёзилган даврдан бугунги кунгача ўзгарган. Улар ўзларининг асл маъноларини, яъни ал-Масихий асарларидаги маъноларини аниқ ифода этган ҳолда ишлатилмайди.

Масалан, mizāǧ (مزاج) — «темперамент»: индивидуумнинг психик фаолиятининг динамик хусусиятлари, яъни психик жараёнлар ва ҳолатларнинг темпи, ритми, интенсивлигига оид хосиятларни таърифлайди. Темперамент ҳақидаги энг қадимги таълим гуморал назарияси бўлиб, унда темперамент организмдаги жиддий муҳитлар — қон, сийдик, қарас сийдик ва хаккроқ флегма билан боғланган. Гиппократ таълимотига кўра, бу жиддийлар арлашуви ва уларнинг бўлинганидан асосий темпераментларнинг таснифи, яъни сангвиник, холерик, меланхолик ва флегматик каби турлар.

Арабо-мусулмон таржимонлари темпераментни таърифлаш учун mizāǧ (مــزاج) сўзини ишлатганлар, бу сўз «арлашма» маъносини тўғри ифода қилган. Бироқ, кейинчалик бу сўз ўзининг аслий маъносини йўқотиб, замонавий араб тилида «руҳият» ёки «мораль» маъносини англатади, бу замонавий рус тилидаги «темперамент» сўзига мос келади. Замонавий араб тилида компонентлар арлашмасини таърифлаш учун mazīǧ (يجْزِم) деган яккалар сўзидан фойдаланилади. (Gintsburg, 1941, p. 37)

hayḍa (حيضة) — «холера»: тез таралган инфекцион касаллик бўлиб, у ошқозон-ичак трактларига зарар етказади, сув-соли алмашинуви ва ортиқча сувни ва тузларни йўқотиш натижасида организмнинг сувсизланиши билан тавсифланади. Замонавий араб тилида бу касаллик kulirā (الكوليرا) деб аталади (Īsā ibn Yaḥyā, Ms. O 667, p. 37).

Қисқа мураккаб тиббий терминлар сони шуни англатадики, араб тиббиётининг лексик минимумлари минг йилдан ортиқ вақтдан бери қўлланиб келинмоқда ва бу кунгача ўзгармасдан ишлатилади.

Охирги ва энг кўп сонли тоифага ўзгармаган, бошланғич маъносини сақлаб қолган ва кўпинча арабча илдизларга эга бўлган терминлар мавжуд.

saḥna (سَحْنَة) — habitus, "ташқи кўриниш, тери ранги". Habitus — инсоннинг ташқи қиёфаси: тана тузилиши, қомат, тери ранги, юз ифодаси ва бошқа белгилари, улар орқали инсоннинг соғлиғи, мавжуд касаллиги ёки айрим касалликларга мойиллиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин. (Gintsburg, 1941, p. 41)

ḥummā (حُمَّى) — "безгак". Бу — юқори даражада ривожланган гомойотерм ҳайвонларнинг пироген таъсир этувчиларга жавобан содир бўладиган типик терморегулятор реакцияси бўлиб, у организмнинг температура гомеостазини қайта мослаштириш орқали одатдагидан юқори даражада иссиқлик миқдорини ва тана ҳароратини сақлашга қаратилган.

buḥrān (بُحْرَان) — "инқироз, кризис". Бу — айрим инфекцион касалликларнинг ечим топиш шаклларидан бири бўлиб, кўпинча циклик тарзда кечади. У тана ҳароратининг тез пасайиши, кучли терлаш, пешоб ажралишининг ошиши, юрак-қон томир тизими функцияларининг ўзгариши, кўпроқ гипотензия ва тахикардия билан намоён бўлади. Кризисдан сўнг беморнинг ҳолати ва ўзини ҳис қилиши одатда яхшиланади. (Gerasimov, 2012, p. 89)

Арабча луғат оралган тиббий сўзларнинг кўплиги арабларнинг тиббий билимлари ва анъаналари арабо-мусулмон ўрта асрлар тиббиётининг шаклланишида муҳим роль ўйнаганини кўрсатади. Арабларнинг илмий айланишга киритган тиббий терминлари, уларнинг эрта ўрта асрлар даврида ишлатилгани каби, замонавий араб тилида ҳам фаол қўлланилади.

Биринчи «Китоб» трактатидан олинган тиббий терминологиянинг лексик таҳлили натижалари арабо-мусулмон ўрта асрлар тиббиётининг катта ҳажмининг акс этишини кўрсатади. Абу Сахл ал-Масихийнинг «Ўттиз тўрт китоб тиббий санъат бўйича» номли қўлёзмаси мазмунини ўрганиш арабо-мусулмон тиббиётининг эрта ўрта асрлардаги тиббий билимлар ва даражаси ҳақида хулосалар чиқаришга имкон беради.

Хулоса. Араб тилидаги тиббий терминларнинг таржима муаммолари тилнинг ўзига хос хусусиятларидан, маданий фарқлардан ва таърифлашдаги аниқликнинг етишмаслигидан келиб чиқади. Бу муаммоларнинг олдини олиш учун жадал ва аниқ таржима усуллари, медик ва лингвистик тажрибаларга асосланган, илмий ахборотга эга бўлган мутахассислар томонидан амалга оширилган ишларнинг аҳамияти катта. Тиббий таржима учун махсус муҳаррирлар ва тажрибали лингвистлар билан ишлаш, муаммоларни қисқартириш ва тиббий хизматлар сифатига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Яна бир сабаблардан узбек ва араб тилларида тиббиетга оид таржима лугати мавжуд эмаслиги бу йуналишда лугат яратилишига долзарблик килади. У тиллар ўртасидаги алоқа, терминологик уйғунлаштириш, грамматик ва фонетик мослашиш ҳамда тарихий таҳлил

каби соҳаларда катта аҳамиятга эга бўлади. Араб ва ўзбек тилларида тиббий атамаларни бирхиллаштириш ва тизимлаштириш муҳимдир. Чунки:Араб тилида тиббий атамалар кўпинча юнон ва лотин манбаларидан олинган, ўзбек тилида эса кўплаб рус ва инглиз сўзлари ишлатилади. Луғат орқали ушбу тилларда бир хил маънога эга бўлган сўзларнинг тўғри таржимаси ва қўлланиши таъминланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Krachkovskii, I. Y. (1941). Arab studies in the USSR over 20 years. In Proceedings of the Second Session of the Association of Arabists, October 19–23, 1937 (pp. 5–30). Edited and introduced by I. Y. Krachkovskii. Moscow – Leningrad: USSR Academy of Sciences Press. (in Russian)
2. Al-Masīḥī, Abū Sahl ʿĪsā ibn Yaḥyā. Kitāb al-miʾa fī al-ṭibb. The Book of the Hundred in Medicine. Eastern Department of the M. Gorky Scientific Library, Saint Petersburg State University, Ms.O 667. (in Arabic)
3. Belyaev, V. I., & Bulgakov, P. G. (1958). Arabic manuscripts of the Leningrad State University collection. In In Memory of Academician Ignaty Yulianovich Krachkovsky (pp. 21–35). Leningrad: LSU Press. (in Russian)
4. Gintsburg, I. I. (1941). Arabic medicine and Avicenna's works Canon and Urjūza based on Hebrew manuscripts of the Institute of Oriental Studies of the USSR Academy of Sciences. In Proceedings of the Second Session of the Association of Arabists, October 19–23, 1937 (pp. 35–48). Edited by I. Y. Krachkovskii. Moscow – Leningrad: USSR Academy of Sciences Press. (in Russian)
5. Gerasimov, I. V. (2012). Medical knowledge and healing art of Islamic saints in Sudan in the 16th–18th centuries (based on Ibn Dayfallāḥ's Kitāb al-Ṭabaqāt). Bulletin of the Buryat Scientific Center of the Siberian Branch of the RAS, (2)6, 139–148. (in Russian)
6. al-Ziriklī, Khayr al-Dīn. (1986). al-Aʿlām [Biographical dictionary]. Beirut: Dār al-ʿIlm li-l-Malāyīn. (in Arabic)
7. Ibn Abī ʿUṣaybiʿa. (1965 [1385 H.]). ʿUyūn al-anbāʾ fī ṭabaqāt al-aṭibbāʾ [The Sources of Information on the Classes of Physicians]. Beirut: Dār Maktabat al-Ḥayāt. (in Arabic)
8. Karmi, G. (1978). A Mediaeval compendium of Arabic medicine: Abu Sahl al-Masihi's Book of the Hundred. Journal for the History of Arabic Science, 2, 270–290.
9. Ozhegov, S. I., & Shvedova, N. Y. (2006). Explanatory dictionary of the Russian language (944 p.). Moscow: A Temp. (in Russian)
10. Great Russian Encyclopedia. (n.d.). Online version. Retrieved January 14, 2021, from https://bigenc.ru/ (in Russian)

11. Ibn Sīnā, Abū ʿAlī. (1980). Canon of medical science. Book III, Vol. 2. Tashkent: Fan. (in Russian translation)

12. Great Medical Encyclopedia / Ed. by B. V. Petrovsky. (n.d.). 3rd ed. Online version. Retrieved January 14, 2021, from https://xn–90aw5c.xn–c1avg/ (in Russian)

13. Qur'an / Trans. by I. Y. Krachkovskii. (2020). Rostov-on-Don: Phoenix. (in Russian translation)

14. al-Muʿǧam al-Wasīṭ. (2004). Cairo: Maktabat al-Shurūq al-Duwaliya. (in Arabic)

15. Merck Sharp & Dohme (MSD) Manual: Professional Version. (n.d.). Retrieved January 14, 2021, from https://www.msdmanuals.com/ru (in Russian)